

مرکز مدیریت حوزه های علمیه ی

خواهران بوشهر

حوزه ی علمیه ی الزهراء خواهران عسلویه

موضوع: روش تبلیغ در عصر غیبت صغری

گردآورنده: عالمه بردستانی

زمستان ۹۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده

دوران غیبت صغری با ویژگی هایی از ادوار پیشین و پسین خود، باز شناخته می شود. از جمله مهم ترین وجوه تمایز این دوران با دوره های پیشین - یعنی عصر حضور ائمه علیهم السلام در راس جامعه ی شیعه - محروم ماندن شیعیان از فیض حضور آشکار امام علیه السلام در متن جامعه است.

تا سال ۲۶۰ ه. ق. شیعیان، به جز در زمان هایی که امامان شیعه علیهم السلام در زندان به سر می بردند یا در خانه ی خود زیر نظر بودند، آزادانه با آنان ارتباط داشتند و به طور مستقیم از هدایت و فیض معنوی آنان بهره مند می گشتند. در این سال با شهادت امام حسن عسکری علیه السلام، به ناگاه شیعیان با وضع پیش بینی نشده ای روبه رو شدند. آنان به یک باره، امام خویش را در پس پرده ی غیبت یافتند. به طور طبیعی، نخستین پرسش و چشم داشت شیعیان در شرایط جدید، این بود که چگونه می توانند با امام خویش، ارتباط برقرار کنند و چاره ی مشکل های خویش را از او بجویند.

این پرسش بی پاسخ نماند و در نخستین فرصت پس از آغاز غیبت صغری، راه دست یابی به امام علیه السلام و چگونگی ارتباط با او در شرایط پدید آمده، به آگاهی گروهی از شیعیان رسید. یکی از روایت های تاریخی بر جا مانده از آن دوره که بر مدعای یاد شده، دلالت دارد، گفته ی شیخ صدوق درباره ی گروهی از شیعیان قم است. آنان مانند همیشه، برای دیدار با امام عسکری علیه السلام و تقدیم هدیه های مالی و وجوه شرعی و نامه های حاوی سؤالات شیعیان قم، به سامراء رفته بودند. این گروه در سامراء با شهادت امام یازدهم علیه السلام و ادعای دروغین امامت از سوی جعفر بن علی الهادی - برادر امام عسکری علیه السلام - روبه رو شدند. چون جعفر - کذاب - نتوانست نشانه های لازم برای اثبات امامت خویش را به آنان ارائه دهد، پس از سرگردانی و گذر از مشکلاتی، راه بازگشت در پیش گرفتند. همین که به بیرون شهر سامراء رسیدند، پیک امام دوازدهم (عج) با آنان دیدار کرد. بدین ترتیب، آنان به درک فیض دیدار با آن بزرگوار موفق شدند. آن حضرت در همین دیدار به گروه قمی ها فرمود که از آن پس برای دیدار یا انجام

امور مربوط به امام علیه السلام، دیگر به سامراء نروند؛ زیرا ایشان برای انجام امور یاد شده، نماینده ای در بغداد خواهد گمارد .

گذر زمان نشان داد که نماینده ی گمارده شده در بغداد، همان «عثمان بن سعید عمری» ؛ نخستین سفیر و نایب ناحیه ی مقدسه در دوران غیبت صغری است که جامعه ی شیعه را حتی در دورترین سرزمین های شیعه نشین جهان اسلام، رهبری می کرد .

«عثمان بن سعید عمری» ادامه دهنده ی راهی بود که سال ها پیش از دوران غیبت صغری و از سوی امام صادق علیه السلام آغاز شده بود . «عثمان بن سعید عمری» ، در راس آن قرار داشت، سازمانی پنهانی با هدف های مشخص بود که از آن با نام «سازمان یا نهاد وکالت» و یا «نظام الاموال و الوکلاء» یاد می شود .

فهرست

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
ماهیت شناسی سازمان وکالت	۳
ویژگی ها و وظایف و کلای خاصه در عصر غیبت صغرای امام زمان عج ا. تعالی فرجه الشریف	۵
کارکردهای سازمان وکالت در دوران غیبت صغرای امام زمان عج ا. تعالی فرجه الشریف	۶
آسیب شناسی جریان وکالت	۷
الگوبرداری مدیریت جامعه ی شیعه بر مبنای سازمان وکالت	۸
ادعاهای دروغین نیابت	۱۰
نقش ارتباطی محورهای فعالیت نایبان چهارگانه و کارگزاران آنا	۱۱
توقیع نویسی؛ معمول ترین شیوه ی ارتباطی رهبری شیعه در دوران غیبت	۱۲
خرق عادت در جریان هدایت	۱۳
نهان کاری؛ اصل حاکم بر ساختار رهبری شیعه در دوران غیبت صغری	۱۳
نقش امام عصر (عج) در گزینش نایبان و کارگزاران آنان	۱۵
گستره ی جغرافیایی نظارت و عملکرد سازمان نیابت	۱۵
نتیجه گیری	۱۹

برجسته در بغداد، کار خود را در دوران حساس و سرنوشت ساز آغاز غیبت صغری، انجام داده است. نام سه تن دستیار او عبارت است از: «احمد بن اسحاق اشعری قمی»، «حاجز بن یزید و شاء» و «محمد بن احمد بن جعفر قطان قمی»^۱. «البته فرزند وی؛ یعنی «محمد بن عثمان عمری» نیز در کنار پدر به فعالیت مشغول بوده است. با مرگ سفیر اول و جانشینی پسرش، همان دستیاران پیشین در کنار دومین سفیر، به فعالیت خود، ادامه دادند. گویا این دستیاران در دوران بلند مدت نیابت سفیر دوم بدرود حیات گفته اند. سفیر دوم نیز برای پیشبرد امور، دستیاران دیگری برای خود برگزید و با کمک آنان، کار نظارت بر سازمان و ارتباط با وکیلان سرزمین های دیگر را اداره می کرد. بنا بر تصریح شیخ طوسی، در بغداد ده نفر وکیل زیر نظر سفیر دوم و برای انجام دستورهای او مشغول به کار بودند»⁽⁴¹⁾.

«حسین بن روح نوبختی» که پس از درگذشت سفیر دوم، به فرمان ناحیه ی مقدسه، عهده دار مقام نیابت شد، خود یکی از کارگزاران سفیر دوم بوده است. در روزهای پایانی زندگی سفیر دوم، برای این که شیعیان با حسین بن روح بیشتر آشنا شوند، امور نیابت به ویژه دریافت وجوه شرعی، بیشتر به وی سپرده شده بود⁽⁴²⁾.

با آغاز نیابت ابن روح، دستیاران سفیر دوم هم چنان در کنار سفیر سوم به فعالیت ادامه دادند. یکی از دستیاران برجسته ی ابن روح، که حتی در دوران زندانی بودن وی، به عنوان اداره کننده ی امور، ایفای نقش می کرد، «ابو جعفر محمد بن ابی العزاقر» معروف به «شلمغانی» بود. وی بعدها به دلیل سوء استفاده از منصب و جایگاه خویش و بیان برخی عقیده های ناصواب مانند عقیده ی «حلول»، از سمت خود عزل شد و به لعن ناحیه ی مقدسه، دچار گشت⁽⁴³⁾.

نام دستیاران سفیر چهارم، به دست ما نرسیده است، ولی می توان حدس زد که برخی از دستیاران سومین سفیر، پس از درگذشت وی، هم چنان در پست خود به کار مشغول بوده اند.

۱. تاریخ سیاسی غیبت امام دوازدهم (عج)، ص ۱۴۹.

افزون بر کارگزاران و معاونان برجسته ی سفیران که معمولاً در بغداد یا شهرهای پیرامون آن زندگی می کردند . وکیلان ساکن در دیگر سرزمین های شیعه نشین نیز در خدمت نایبان چهارگانه و زیر نظر آنان مشغول فعالیت بوده اند . ره آورد بررسی مفصل در منابع رجالی و روایی، یافتن نام چهل تن از این وکیلان بوده است . برخی از آنان عبارتند از: حسن بن نصر قمی، ابوصدام، ابوعلی محمدبن احمدبن حماد مروزی، محمودی، جعفر بن عبدالغفار، ابوالحسین محمدبن جعفر اسدی رازی، محمدبن شاذان بن نعیم نیشابوری، قاسم بن علاء آذربایجانی، حسن بن قاسم بن علاء آذربایجانی، علی بن حسین بن علی طبری سمرقندی، ابومحمد جعفر بن معروف کشی، بسامی، عاصمی، ابوجعفر محمدبن علی شلمغانی، ابوالقاسم حسن بن احمد، ابوجعفر محمدبن احمد زجوزجی، ابوجعفر محمدبن علی اسود، محمد بن عباس قمی، احمدبن متیل قمی، ابوعبدالله بزوفری، ابو علی محمدبن ابی بکر همام بن سهیل کاتب اسکافی، ابومحمد حسن بن علی جناء نصیبی و

بدین ترتیب، نایبان چهار گانه با هدایت فعالیت های سازمان پر سابقه ی وکالت، در دوران غیبت صغری، توانستند راه ارتباطی مطمئن و کارگشایی بین ناحیه ی مقدسه و شیعیان سرزمین های گوناگون باشند و از آن به بهترین روش برای حفظ سازمان رهبری جهان تشیع در این دوره ی حساس و سرنوشت ساز، بهره جویند.

بنابراین، شناخت دقیق فعالیت های نایبان چهارگانه، گستره ی کار آنان و چگونگی رهبری جامعه ی شیعه در دوران هفتاد ساله ی غیبت صغری، بدون توجه به پیشینه ی پیدایش و فعالیت های شبکه ی ارتباطی وکالت در دوره های پیشین، ممکن نخواهد بود . سازمان نیابت، ادامه ی فعالیت شمار بسیاری وکیل و سروکیل بود که پس از زمان امام صادق علیه السلام، با دقت و نظم فراوان، گردش امور را در سرزمین های شیعه نشین به دست گرفته و خط ارتباطی بین شیعیان و مراکز استقرار ائمه علیهم السلام را در مدینه، بغداد، مرو و سامراء حفظ کرده بودند.

با درگذشت سفیر چهارم و صدور توقیعی از سوی ناحیه ی مقدسه خطاب به وی - چند روز پیش از وفاتش - او موظف شد که دیگر برای به دست گیری جریان سفارت و نیابت، جانشینی برنگزیند و در همان توقیع، پایان دوران غیبت صغری و آغاز دوران غیبت کبرا (غیبت تامه) اعلام گردید.

با پایان یافتن دوران غیبت صغری و با درگذشت آخرین رهبر شبکه ی وکالت و نیابت (سفیر چهارم)، دوران فعالیت سازمان وکالت پس از دو قرن تلاش به پایان رسید و سازمان فقاقت در طول دوران غیبت کبرا، ادامه دهنده ی راه سازمان وکالت تا عصر حاضر گشت.

نتیجه گیری

با توجه به فشارهای متعدد و مداوم سیاسی و اجتماعی بر اقلیت پیروان اهل بیت علیهم السلام در دوران حکومت عباسی، نهاد وکالت مدرن ترین و به روزترین راهکار در جهت تبلیغ و گسترش معارف اهل بیت علیهم السلام در جامعه می باشد. بقاء فرهنگ اهل بیت علیهم السلام، حاصل برنامه ریزی و تلاش مخلصانه و خستگی ناپذیر وکلایی است که تنها به ادای تکلیف، انجام وظیفه و رضای الهی می اندیشند و کم نیستند افرادی که جان خویش را در این راه از دست دادند و شیوه ی عملکرد سازمان وکالت؛ یعنی داشتن هدف، برنامه ریزی و پیگیری آن امروزه می تواند الگوی عملی ما قرار گیرد.

با توجه به عملکرد و کارکردهای سازمان وکالت چه در دوران حضور ائمه علیهم السلام و چه در دوران غیبت می توان بیان داشت هم چنان که نهاد وکالت در ثبات و ماندگاری شیعه نقش داشته وجود یک شیعه ی فعال هم می طلبد وجود یک نهاد فعال را.

فهرست منابع

*قرآن

۱. ارفع، کاظم، سیره ی عملی اهل بیت علیهم السلام (حضرت مهدی)، تهران، نشر تربت، ۱۳۸۰
۲. انیس و دیگران، ابراهیم، معجم الوسیط، ج ۲، بی جا، دارالمعارف، ۱۳۵۱
۳. پورسیدآقای و دیگران، تاریخ عصر غیبت، قم، مؤسسه فرهنگی انتشاراتی حضور، ۱۳۷۹
۴. پیشوایی، مهدی، سیره ی پیشوایان، چاپ نهم، قم، مؤسسه تحقیقاتی و تعلیماتی امام صادق علیه السلام، ۱۳۷۸
۵. جباری، محمدرضا، سازمان وکالت و نقش آن در عصر ائمه علیه السلام، چاپ دوم، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۲
۶. حکیمی، محمد رضا، خورشیدمغرب، چاپ بیست و هفتم، قم، دلیل ما، ۱۳۸۵
۷. خراسانی، محمد جواد، مهدی منتظر، چاپ ششم، تهران، کتابخانه صدوق، ۱۳۶۰
۸. صدر، سید محمد، تاریخ غیبت صغری امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، ترجمه محمد امامی، اصفهان، کیوان، ۱۳۶۴
۹. طاهری خرم آبادی و دیگران، ولایت فقیه از دیدگاه ها، بی جا، والعصر، بی تا
۱۰. محمد باقر بن محمد تقی مجلسی، مهدی موعود، ترجمه علی دوانی، چاپ بیست و هفتم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۵
۱۱. مصباح یزدی، محمد تقی، نگاهی گذرا به نظریه ی ولایت فقیه، چاپ یازدهم، قم، مؤسسه آموزش و پژوهش امام خمینی، ۱۳۸۵
۱۲. موسوی خمینی، روح الله، تحریرالوسیله، قم، مؤسسه نشر اسلامی، بی تا
۱۳. نجفی، محمدجواد، ستارگان درخشان (سرگذشت حضرت صاحب الزمان عجل الله تعالی فرجه الشریف)، ج ۱۴، تهران، کتابفروشی اسلامی، ۱۳۹۸ ه.ق